

ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА. VARIA

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ І ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ

Байтеряков О.З.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна
o.baiteriakov@gmail.com*

Географія і дотичні до неї науки дозволяють уявити наукову картину світу, можуть пояснити специфіку об'єктів і явищ у навколишньому середовищі та суспільстві, виявити причинно-наслідкові зв'язки і закономірності у природі та ін. Джерелами географічної інформації традиційно вважаються різноманітні довідники, підручники, посібники, карти, живе спостереження тощо.

Однак у традиційному підході до географії ми ризикуємо розчинитися у вузькогалузевій однобічності. Навпаки, географія як наука про особливості функціонування природи, господарства і суспільства Землі має широкі міжпредметні зв'язки з багатьма іншими науками, такими як фізика, хімія, математика і т.д. Вкрай важливими для розуміння і вивчення географії можна вважати її зв'язки з культурою людства.

Важливість культурологічної складової у вивченні географії з одного боку пов'язане з погіршенням обізнаності сучасної молоді у сфері культури, з іншого боку застосування культурологічних зав'язків дозволяє краще усвідомити наукову картину світу, розширити уявлення про джерела географічної інформації, з'ясувати географічний зміст витворів культури. Тобто уявити, що для усвідомлення змісту, наприклад, літературних творів та картин необхідні певні географічні знання.

Для вивчення і позначення культурологічної складової в географії запропоновано кілька наукових напрямків і їх назв, наприклад, географія культури, культурна географія, геокультурологія. Або більш вузькі напрямки: географічного образознавства або геоімагології, імажинальної географії, географії мистецтва. Ці напрямки здебільшого розглядають вплив географічних особливостей на розвиток культури

людства або розповсюдження певних елементів матеріальної і духовної культури, уявлення про географічні образи, які породжуються культурою. Визначення даних термінів і пояснення їх дефініцій можна знайти у численних працях таких дослідників як Л. Шевчук, О. Любіцева, І. Гурова, Л. Немець, В. Кулаков, М. Влах та ін.

В науковій літературі терміни «геокультурологія», «географія культури» та «культурна географія» частіше застосовуються як синоніми. Однак це вносить певну плутанину. Доцільніше здається термін «геокультурологія» застосовувати в більш широкому сенсі для позначення всіх взаємопов'язаних напрямків, що вивчають взаємозв'язок культурного надбання і географічного простору. Більш вживаний термін «географія культури» краще підходить в традиційному сенсі для дослідження територіального розподілу культур.

Окрім зазначених геокультурологічних напрямків, важливим уявляється питання про виявлення географічного змісту, що закладений у витворах мистецтва. Тобто розглянути і проаналізувати їх як джерела географічної інформації. Для цього напрямку можна запропонувати термін «сигніфікатно-мистецька географія». Його можна трактувати як напрямок геокультурології або у більш вузькому сенсі географії мистецтв, що спрямований на дослідження особливостей зображення та інтерпретації географічного простору у мистецьких творах, тобто виявлення їх географічного змісту.

Розвиток геокультурології та її популяризація сприяє підвищенню культурного рівня суспільства, поширенню географічних знань, формуванню гордості за власну державу та почуття національної гідності. Популяризація геокультурологічних знань може відбуватись завдяки поширенню відповідних науково-популярних статей і передач у ЗМІ, телебаченні та на ютуб каналах, під час екскурсій у музеях та тематичних виставках та ін.

Гідне місце геокультурологія повинна займати у шкільному курсі географії. Про це свідчить включення культурної компетентності до переліку ключових у сучасній навчальній програмі з географії та програмі Нової української школи. Зокрема у програмі підкреслюється необхідність формування в учнів вмінь фіксувати естетичне значення об'єктів та ландшафтів Землі, пояснювати географічне підґрунтя

відображення природи у творах мистецтва, усвідомлювати причетність до національної і світової культури через вивчення географії і мистецтва [4].

Формуванню культурологічної компетентності учнів в цілому і застосуванню геокультурології зокрема в шкільному курсі географії присвячені праці таких дослідників як Л.Ф. Мелько [3], С.С. Пальчевського, Л.Б. Паламарчук [5], О.З. Байтерякова [1; 2] та ін. В той же час наукових досліджень, що розкривають географічний зміст вітчизняного мистецтва, вкрай замало. Тому постає питання про цілеспрямоване, систематичне дослідження географічного змісту культурного надбання України.

Значення культурологічної складової для географічної науки України підкреслюють не лише особливості її історичного розвитку, але й недавні події у світовому суспільстві. Наприклад, у лютому 2023 р. один з найавторитетніших і відвідуваних музеїв світу «Метрополітен» (США) визнав таких художників як І. Айвазовський, І. Рєпін, А. Куїнджі українськими і, відповідно, змінив підписи під їх картинами. Хоча раніше ці художники вважались російськими. Таким чином була встановлена історична справедливість, підкріплена фактологічним матеріалом. Утім, ставлення до визначних українських митців лишається неоднозначним: так, у деяких містах України (Львів, Рівне) у 2022 р. в рамках програми дерадянізації та дерусифікації вулиці імені І. Айвазовського були перейменовані. Важливо відзначити, що художник не лише народився і працював на території України, але й відтворював у своїх роботах її мальовничу природу. Наприклад, його пензлю належать такі картини як «Очерет на Дніпрі», «Чумацьке валяння», «Український пейзаж», «Під час жнив в Україні», «Ніч в Україні», «Український пейзаж з чумаками при місяці» та багато інших.

Вшанування пам'яті І. Рєпіна також викликало певні питання. Так, у Тернополі у липні 2022 р. за пропозицією філологів із врахуванням українського правопису було кореговано назву вул. І. Рєпіна на Іллі Рєпіна. В той же час у Дрогобичі та Івано-Франківську ставились питання про перейменування вул. І. Рєпіна, але після обговорення і консультацій з Інститутом українознавства імені Крип'якевича, назви цих вулиць залишили. У с. Каленське Житомирської області вул. Рєпіна все ж таки було перейменовано. З філологічної точки зору, прізвище

митця коректно передавати як «Ріпин»: у наголошеному складі маємо літеру ъ, що в російській мові позначає звук /є/, тоді як в українській – /і/. На жаль, у сучасній годоніміці цей аспект враховано не було.

А от приналежність А. Куїнджі до України опосередковано визнають навіть російські загарбники. Так, у тимчасово окупованому Маріуполі, вони перейменували вулицю А. Куїнджі (хоча художник народився саме у біля Маріуполя) на вулицю Артема. Більш того, у квітні 2023 р. вони демонтували у місті пам'ятник художнику, а ще раніше зруйнували і пограбували музей А. Куїнджі.

Окрім зазначених художників географічні особливості природи України можна побачити у творах багатьох українських митців, наприклад, К. Крижицького, М. Сергієва, В. Орловського, С. Васильківського, Т. Шевченка, М. Пимоненка та ін.

3 березня 2023 р. Уряд України схвалив Стратегію розвитку читання на 2023–2032 роки під назвою «Читання як життєва стратегія». Стратегію було розроблено Міністерством культури та інформаційної політики. Її реалізація має створити умови не тільки для формування звички й потреби у читанні всіх українців, а й є складовою гуманітарної безпеки України.

Зазначена Стратегія підкреслює роль геокультурологічних досліджень і значення художньої літератури для вивчення географії. Це сприятиме популяризації читання, тому що новітні технології, при всіх перевагах, значно знижують рейтинг читання серед молоді, що призводить до зниження рівню світогляду, погіршує пам'ять та, як результат, заважає певним мисленим процесам. Надання дійсно цікавих прикладів з літератури під час вивчення географії може зацікавити молодь та вмотивувати її на прочитання оригіналу.

Звернувшись до історії української літератури, можна побачити, що більшість українських митців були мандрівниками. Тому, незважаючи на великі обсяги країни, знайти матеріал у їх творах про будь-яку територію легко. Ці описи мають ще одну перевагу: зазвичай, вони містять не тільки характеристику конкретної зони, але й змальовують враження митця від подорожі нею, несуть певну історичну довідку та передають настрій. Завдяки цьому молодь отримує не тільки естетичне, але й патріотичне виховання.

Таким чином можна побачити взаємопов'язаний позитивний вплив

географії і культури у науковому і освітньому сенсі: дослідження і вивчення певних географічних питань може відбуватись завдяки творам культури, а розумінню їх змісту сприятиме географія. Такий досвід допоможе молоді взагалі дивитися на світ ширше, навчить комбінувати різні сфери діяльності, аналізувати та синтезувати інформацію.

Список використаних джерел

1. Байтеряков О.З. Теоретичні основи застосування творів живопису на уроках географії. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Географічні науки». Випуск № 7. Херсон, 2017.
2. Байтеряков О.З. Методичні аспекти формування культурологічної компетентності учнів в шкільному курсі географії: монографія. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. 236 с.
3. Мелько Л.Ф. Культурологічні засади географічної освіти старшокласників: автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2003. 34 с.
4. Навчальна програма з географії для загальноосвітніх навчальних закладів. 2022 р. URL: <http://surl.li/cvlbp>
5. Паламарчук Л.Б. Формування національної свідомості учнів у процесі набуття знань про український етнос (на матеріалах шкільних курсів географії): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 теорія та історія педагогіки, 13.00.02 теорія та методика навчання географії. Київ. міжрегіональний ін-т удосконалення вчителів ім. Б.Д. Грінченка. К., 1997. 26 с.

ОСВІТНІ ВИМІРЮВАННЯ ОЧІКУВАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ГЕОГРАФІЇ ЗАСОБАМИ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ

Варакута О.М.

*Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

ovarakuta59@gmail.com

Останніми роками в Україні та зарубіжжі ведеться активна науково-дослідна й практична робота з розробки й апробації різних систем педагогічного контролю очікуваних результатів навчально-